

Η ΣΥΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΜΟΡΙΟΥ ΓΙΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΝΑΣΙΟΣ

In this article we study the behaviour of the stressed *γιά*, which is constructed with subjunctive and imperative and its relation to the preposition *για*. Following Christides & Nikiforidu (1994), we are trying to show that, despite their different etymology, the two elements appear as two different versions of a polysemous word. More specifically, the stressed *γιά* is considered as an intransitive version of the preposition *για*, if we extend the notion of transitivity.

1. Εισαγωγικά

Σε αυτό το άρθρο μελετούμε τη συμπεριφορά του τονισμένου *γιά* (*γιά* πρόσεξε), που συντάσσεται με υποτακτική (ακριβέστερα με τον δείκτη της υποτακτικής *να*, ο οποίος όμως μπορεί να συνάπτεται και σε οριστική παρατατικού ή υπερσυντέλικου) και προστακτική, και τη σχέση του με το άτονο *για*, πρόθεση και σύνδεσμο. Με αφετηρία την άποψη (Χριστίδης & Νικηφορίδου 1994) ότι, παρά τη διαφορετική ετυμολογία τους, αποτελούν δύο εκδοχές μιας πολύσημης λέξης, προσπαθούμε να δείξουμε ότι το τονισμένο *γιά* αποτελεί, θα λέγαμε, μια αμετάβατη εκδοχή του άλλου (με μια αρκετά διευρυμένη έννοια της μεταβατικότητας) και δεν είναι απλώς ένα εμφατικό μόριο αλλά λόγω των ιδιαίτερων φωνολογικών, συντακτικών και σημασιολογικών του χαρακτηριστικών θα μπορούσε να παραβληθεί αφενός με το δεικτικό *νά*, αφετέρου, κατά μία έννοια, με τις κλιτικές προσωπικές αντωνυμίες.

2. Συνδεσμικά: μια γραμματική υπερχατηγορία

Το νεοελληνικό *για* ανήκει στην κατηγορία των πολυλειτουργικών λέξεων που συντάσσονται είτε με ονοματική φράση είτε με πρόταση είτε, ενδιάμεσα, με απλό κατηγορούμενο:

1α. Η επιστολή είναι για τον Γιάννη.

- β. Μελετάει για να περάσει την τάξη.
 γ. Πάει για δήμαρχος.

Η παραδοσιακή γραμματική το θεωρεί ανάλογα με το περιβάλλον είτε πρόθεση είτε –μαζί με το να- σύνδεσμο, δύο διακριτά, άκλιτα μέρη του λόγου. Αυτό το επαμφοτερίζον κατηγορικό στάτους ισχύει και για άλλες λέξεις στα νέα ελληνικά (π.χ. *μέχρι, πριν, χωρίς*) και σε άλλες γλώσσες (π.χ. αγγλικό *because*, το, γαλλικά *pour, avant* κ.λπ.):

- 2α. Θα μείνουν εκεί μέχρι το καλοκαίρι/μέχρι να έρθει το καλοκαίρι.
 β. Θα φύγουν πριν (από) τον χειμώνα/πριν έρθει ο χειμώνας.
 γ. Θα γυρίσουν χωρίς τα παιδιά/χωρίς να φέρουν τα παιδιά.
 δ. John came back because of the rain/because it rained.
 ε. To be or no to be?/We decided to go to the seashore.
 στ. Jean est venu pour nous/pour nous voir/pour que...
 ζ. Marie est partie avant la fête/avant de nous voir/avant que...
 η. Έζησε στο εξωτερικό από την εφηβεία του/από έφηβος.

Φαίνεται ότι οι συμβατικοί χαρακτηρισμοί ‘πρόθεση’ και ‘σύνδεσμος’ δεν είναι πραγματικά κατηγορικοί, όπως οι ‘ουσιαστικό’ και ‘ρήμα’, αλλά μάλλον λειτουργικοί, δηλαδή δεν αφορούν τη φύση των λέξεων αυτών, όπως υποδηλώνεται στην παραδοσιακή γραμματική, αλλά απορρέουν από το περιβάλλον τους. Καθώς είναι άκλιτα μέρη του λόγου, δεν μπορούμε να βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα για τη φύση τους και τις διαφορές τους από τη μορφολογία, κι έτσι περιοριζόμαστε στην κατανομή. Είναι προφανές όμως ότι η πρόθεση και ο ομόηχος σύνδεσμος δεν συνδέονται με σχέση ομωνυμίας ή πολυσημίας: η ίδια λέξη του λεξικού (π.χ. *μέχρι, για*), με την ίδια σημασία, συντάσσεται άλλοτε με πρόταση και άλλοτε με ονοματικό σύνολο (ή με απλό κατηγορούμενο).

Με βάση αυτή την παρατήρηση θα μπορούσαμε ίσως να υποθέσουμε, ανασύροντας την αρχαία θεωρία των στωικών (βλ. Schmidt 1939), ότι υπάρχει μια γραμματική υπερχατηγορία, η οποία εμπεριέχει τις προθέσεις και τους συνδέσμους, αφού τα στοιχεία αυτά μοιράζονται τα χαρακτηριστικά [-ονοματικό, -ρηματικό] και ως ιδιοσυγκρατική τους ιδιότητα συντάσσονται είτε με ονοματικό σύνολο (π.χ. *σε, προς*) είτε με πρόταση (π.χ. *όταν, επειδή*) είτε και με τα δύο (π.χ. *για, μέχρι*), με τον τρόπο που ένα μεταβατικό ρήμα μπορεί να συντάσσεται είτε με πρόταση είτε με ονοματική φράση είτε με αμφότερα. Ας χρησιμοποιήσουμε την ετικέτα ‘συνδεσμικά’ για όλα τα μέλη αυτής της υποθετικής υπερχατηγορίας, με δεδομένο ότι, εκτός από τους συνδέσμους, και οι προθέσεις επιτελούν ένα είδος συνδεσμικής λειτουργίας, αφού κατά κάποιο τρόπο συνήθως λειτουργούν ως συνδετικοί κρίκοι ονοματικών συνόλων με άλλες κατηγορίες (π.χ. ρήματα, ουσιαστικά, επιρρήματα κ.λπ.) σημαίνοντας ταυτόχρονα διάφορες σχέσεις με τον τρόπο που το κάνουν και οι σύνδεσμοι για τις προτάσεις:

- 3α. Τηλεφώνησα στον Γιάννη.
- β. Πήρα το βιβλίο από τη Μαρία.
- γ. τα ποτήρια για το νερό
- δ. μαζί με τους φίλους

Η ιδιότητά τους να μαρκάρουν πτωτικά το συμπλήρωμά τους είναι δυνατόν να μην εκδηλώνεται (πβ. 1γ, 2ζ), πράγμα που παρατηρείται και με τα ψευδοαμετάβατα ρήματα (π.χ. *έφαγε νωρίς χθες βράδυ*) ή με ρήματα που συντάσσονται με προτασιακό συμπλήρωμα (π.χ. *σκέφτηκε ότι πρέπει να αλλάξει τακτική*).

Υπάρχουν αμετάβατα μέλη αυτής της υπερκατηγορίας, όπως έχουμε αμετάβατα ρήματα; Πέρα από κάποια τοπικά προθετικά επιρρήματα (*μπροστά, πίσω, μέσα*), που εμφανίζονται είτε με συμπλήρωμα είτε χωρίς, θα μπορούσαμε ίσως να θεωρήσουμε το τονισμένο *γιά* ένα τέτοιο αμετάβατο συνδεσμικό, όσο και αν ο όρος φαίνεται οξύμωρος για αμετάβατα στοιχεία. Το άτονο δίδυμό του, πρόθεση και σύνδεσμος, θα ήταν η 'μεταβατική' του εκδοχή. Σε κάθε περίπτωση θα μπορούσαμε να μιλάμε για ένα στοιχείο που, με τη μία ή την άλλη μορφή, ανήκει στη συντακτική κατηγορία των συνδεσμικών.

3. για και γιά: ομωνυμία ή πολυσημία;

Το τονισμένο *γιά* εμφανίζεται στα νέα ελληνικά να συνοδεύει ρήματα σε υποτακτική ή προστακτική:

- 4α. Γιά να σου πω!
- β. Γιά να τον είχες ρωτήσει!
- γ. Γιά κοίτα!
- δ. Γιά έλα να σου πω!

Ετυμολογικά διακρίνεται σαφώς από την πρόθεση *για*: προέρχεται από το αρχαίο προτροπτικό μόριο *εία* (βλ. λεξικό Liddell-Scott), ενώ εκείνη από την αρχαία πρόθεση *διά*. Ωστόσο, η τελικότητα στη σημασία της πρόθεσης δεν απέχει πολύ από την κατευθυντικότητα του προτροπτικού μορίου (*άντε/μπρος/έλα*). Έτσι, το ότι κατέληξαν στην ίδια μορφή στα νέα ελληνικά ίσως να μην είναι απλή σύμπτωση, αποτέλεσμα μιας καθαρά φωνολογικής διαδικασίας (όπως συμβαίνει με το διαζευκτικό *για*, που προήλθε, σύμφωνα με τον Τζάρτζανο, από το διαζευκτικό (*γ*)ή με τον τρόπο που προήλθε το *πια* από το *πλιο*), μια και το *εία* θα μπορούσε να εξελιχθεί και ως *έγια* (όπως επιβιώνει πράγματι στη φράση *έγια μόλα*). Η φωνολογική σύμπτωση μπορεί να είναι αποτέλεσμα και μιας, αμυδρής έστω, σημασιολογικής συνάφειας ανάμεσα στα αρχαία *διά* και *εία*.

Θα θεωρήσουμε τα *για/γιά* ομώνυμα ή εκφάνσεις μιας πολύσημης λέξης; Οι Χριστίδης & Νικηφορίδου (1994) προτείνουν το δεύτερο και συσχετίζουν την περίπτωση των *για/γιά* με την περίπτωση των *να/νά*, υποστηρίζοντας ότι το *γιά* μοιράζεται με το *για* “this benefactive component of meaning”, ενώ προσθέτουν ότι η προσθήκη του *γιά* στο ρήμα δείχνει ότι ο ομιλητής έχει ένα πιο άμεσο ενδιαφέρον σε αυτό που λέει η πρόταση. Αυτή η περιγραφή είναι πιο διαφωτιστική από προηγούμενες, πιο γενικόλογες θεωρήσεις, κατά τις οποίες το *γιά* είναι εμφατικό μόριο, το οποίο ενισχύει τη σημασία του ρήματος που συνοδεύει (Τζάρτζανος 1963, Θαβώρης 1979, Joseph & Philippaki 1987).

4. Παράταξη ή υπόταξη;

Ξεκινώντας από τη σύνταξη παρατηρούμε ότι το *γιά* συγχρονικά κινείται ανάμεσα στο *για* από τη μία μεριά και το προτροπτικό *άντε* ή το δεικτικό *νά* από την άλλη μεριά, με τα οποία συγγενεύει σημασιολογικά ο αρχαίος πρόγονός του, το *εία*. Και αυτό γιατί:

- α. ο σύνδεσμος *για(να)* συντάσσεται με μία έγκλιση, την υποτακτική και μόνο (5α-γ),
- β. τα *άντε/μπρος/νά* είναι εντελώς ανεξάρτητα και μπορούν να ακολουθούνται από οποιαδήποτε έγκλιση, οριστική, υποτακτική και προστακτική (5δ-στ),
- γ. το *γιά* συντάσσεται με δύο εγκλίσεις, την υποτακτική και την προστακτική, αλλά όχι με οριστική (5ζ-θ) (με δεδομένα ότι *για* τη σύνταξή του με οριστική παρατατικού ή υπερσυντέλικου απαιτείται και το *να* καθώς και ότι οι χρήσεις αυτές της οριστικής δεν εκφράζουν κάτι το οριστικό ή πραγματικό, αλλά μάλλον το δυνατό ή το αντίθετο του πραγματικού):

- 5α. *για να δουμε/βλέπουμε*
- *β. *για βλέπουμε*
- *γ. *για δες!*
- δ. *Άντε!/Νά! Μπρος! Φεύγουμε.*
- ε. *Άντε!/Νά! Μπρος! Να φύγουμε!*
- στ. *Άντε!/Νά! Μπρος! Φύγε!*
- ζ. *Γιά να σκεφτούμε!*
- η. *Γιά σκέψου!*
- *θ. *Γιά σκεφτόμαστε!*

Η μετατόπιση του *γιά* σε σχέση με ένα καθαρά προτροπτικό στοιχείο, όπως το *άντε*, δεν είναι μόνο συντακτική (συμβατότητα με εγκλίσεις), αλλά και φωνολογική και σημασιολογική.

Μορφολογικά βρίσκεται ανάμεσα στην εξάρτηση και την ανεξαρτησία: σε αντίθεση με το τελικό *για*, που είναι άτονο, έχει μεν τον δικό του τόνο, αλλά

είναι περισσότερο υποτελής από τον αρχαίο του πρόγονο ή το σύγχρονο *άντε*, εφόσον 'ακουμπά' πάντα σε ένα ρήμα, δεν μπορεί να είναι 'αμετάβατο':

- βα. 'Αντε! Φύγε!
- *β. Γιά! Φύγε!
- γ. Γιά φύγε!
- *δ. για! Να φύγω.
- ε. γιανά φύγω

Καθώς δεν είναι εύκολο να χαράξουμε μια ξεκάθαρη γραμμή σε αυτή την περίπτωση, μπορούμε να πούμε ότι είναι εν μέρει (φωνολογικά) ανεξάρτητο και εν μέρει (συντακτικά) εξαρτημένο στοιχείο.

Σημσιολογικά κείται πάλι στο μεταίχμιο μεταξύ ανεξαρτησίας και εξάρτησης. Στον τελικό σύνδεσμο *για να*, που ο Τζάρτζανος πολύ εύστοχα γράφει *γιανά*, υπάρχει συνέχεια ανάμεσα στο *για* και το ρήμα που ακολουθεί, όπως δείχνει και η γραφή του Τζάρτζανου, συνέχεια που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε μεταβατικότητα με την εξής πολύ γενική έννοια: ότι ο τελικός σύνδεσμος έχει το χαρακτηριστικό του ρήματος ή της πρόθεσης, δηλαδή να επιλέγει ένα συμπλήρωμα, το οποίο νομιμοποιεί συντακτικά και θεματικά. Αυτό σημαίνει ότι το συμπλήρωμα στέκεται δίπλα του στη γραμμικότητα του λόγου και σημαδεύεται από αυτό σημασιολογικά με έναν θεματικό ρόλο. Παράλληλα με τους θεματικούς ρόλους που δίνουν τα ρήματα στα αντικείμενά τους (π.χ. θέμα, θύμα, στόχος, τόπος κ.λπ.), θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι υπάρχουν πιο αφηρημένοι θεματικοί ρόλοι που αποδίδονται στις προτάσεις. Σε ένα δεύτερο βήμα θα μπορούσαν και οι σύνδεσμοι να μαρκάρουν θεματικά τις προτάσεις που εισάγουν. Το *για* θα απέδιδε τότε τον θεματικό ρόλο της σκοπιμότητας. Αυτό θα σημαίνει ότι το *για* είναι συντακτικά και σημασιολογικά 'μεταβατικό'. Αντίθετα, στην περίπτωση του τονισμένου *γιά* θραύεται η συνέχεια με το ρήμα, υπάρχει αποστασιοποίηση, όπως δηλώνει και η μεγαλύτερη φωνολογική ανεξαρτησία. Σημσιολογικά επίσης υπάρχει αυτονόμηση, απουσία θεματικής σχέσης. Ωστόσο, αυτή η 'περιχαράκωση' του τονισμένου *γιά* δεν είναι εντελής, καθώς, όπως ήδη σημειώσαμε, το *γιά* επιλέγει την έγκλιση -υποτακτική και προστακτική, αλλά όχι οριστική. Έτσι, το στοιχείο αυτό βρίσκεται ανάμεσα στην ανεξαρτησία και την εξάρτηση. Οι δύο εγκλίσεις που επιλέγει το *γιά* είναι οι εγκλίσεις επιθυμίας (ακόμα και όταν χρησιμοποιείται η οριστική παρατατικού ή υπερσυντέλικου), που αναφέρονται συνήθως στο μέλλον και υποδηλώνουν σε διαφορετικούς βαθμούς κάποια κατευθυντικότητα. Αυτό δημιουργεί τις σημασιολογικές προϋποθέσεις για συγχρονική του σύγκλιση με το τελικό, άτονο *για*.

Έτσι, μπορούμε, με βάση τα εμπειρικά δεδομένα, φωνολογικά (τόνος), συντακτικά (εγκλίσεις) και σημασιολογικά (τελική σημασία του ρήματος ή όχι), να συνοψίσουμε διακρίνοντας τρεις βαθμούς εξάρτησης, που αντιστοιχούν στα *άντε/γιά/για*:

7α. Άντε ! Να σκεφτούμε!	+ παρόταξη – υπόταξη
β. Για να σκεφτούμε!	+ παρόταξη + υπόταξη
γ. Μείναμε μόνοι γιανά σκεφτούμε.	– παρόταξη + υπόταξη

Αυτή η κλιμάκωση φαίνεται, όπως είπαμε, και από την επιλογή των εγκλίσεων, εφόσον διακρίνονται τρεις βαθμοί συμβατότητας ανάμεσα στο συνδεσμικό και την έγκλιση:

- (I) α. άντε + υποτακτική/προστακτική/οριστική
 β. για + υποτακτική/προστακτική
 γ. για + υποτακτική

Παρατηρούμε ότι όσο πιο στενή είναι η σχέση ανάμεσα στο συνδεσμικό στοιχείο και την πρόταση τόσο πιο περιορισμένη είναι η γκάμα των διαθέσιμων εγκλίσεων. Με βάση το σχήμα (I), το για βρίσκεται ανάμεσα στο σαφώς ανεξάρτητο άντε και το σαφώς εξαρτημένο για.

5. Η υποθετικότητα του για

Θα εστιάσουμε τώρα πιο προσεκτικά στη σημασία του για, ώστε να δούμε αν πράγματι είναι απλώς και μόνο ένα emphaticό στοιχείο, όπως προτείνουν οι αναλύσεις που αναφέραμε, ή αν μια τέτοια περιγραφή του για ως απλώς emphaticό είναι απλουστευτική. Ας συγκρίνουμε τις ακόλουθες προτάσεις:

- 8α. Να ερχόταν η μητέρα του!
 β. Για να ερχόταν η μητέρα του!

Οι (8α) και (8β) έχουν πολύ διαφορετικές συνεπαγωγές: η πρώτη πρόταση (να + παρατατικός) εκφράζει μια απλή ευχή. Τι σημαίνει η δεύτερη; Φαίνεται ότι έχει ένα ιδιαίτερα πολύ πιο σύνθετο περιεχόμενο που φτάνει στα όρια ενός ιδιαίτερου υποθετικού λόγου, στο βαθμό που συνεπάγεται την πρόταση: 'Αν ερχόταν η μητέρα του, τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά'.

Η σύνδεση προτάσεων εισαγόμενων με να και υποθετικών λόγων γίνεται από τους Χριστίδη & Νικηφορίδου, οι οποίοι επισημαίνουν ότι η χρήση του να αντί του αν υποδηλώνει μεγαλύτερη αμεσότητα και σύνδεση με τη στιγμή της εκφώνησης καθώς και εμπλοκή του ομιλητή. Θα πρέπει να προσθέσουμε μια ακόμη σημαντική διαφορά: ότι το αν συνεπάγεται μεγαλύτερο βαθμό υποθετικότητας από το να:

- 9α. Να έρθει, και θα γίνει μεγάλη φασαρία.
 β. Αν έρθει, θα γίνει μεγάλη φασαρία.

Με την πρόταση (9α) στήνουμε το σκηνικό του ερχομού μπροστά στον ομιλητή παρουσιάζοντάς το ως βάσιμη πιθανότητα, που πλησιάζει πολύ στα όρια του οριστικού. Αντίθετα, με την (9β), το ενδεχόμενο του ερχομού του είναι αρκετά πιο απόμακρο. Αυτό βέβαια έχει να κάνει όχι μόνο με την πιθανή σχέση του υποτακτικού να με το δεικτικό *νά* -που γειώνει στην περίπτωση επικοινωνίας-, όπως επισημαίνεται, αλλά και με το γεγονός ότι στην (9α) τα δύο γεγονότα, ο ερχομός του και η φασαρία, συνδέονται παρατακτικά με το *και* και, εφόσον το δεύτερο εκφέρεται με οριστική μέλλοντα -έχει επομένως μια κάποια εγγενή οριστικότητα- έλκει σε αυτή την οριστικότητα και το πρώτο, που γίνεται κατά κάποιο τρόπο θέσει οριστικό, αλλά λόγω της φύσης του (σε υποτακτική) παραμένει βέβαια ακόμη αισθητά στη σφαίρα του πιθανού. Αντίθετα, στην (9β), η υπόθεση, καθώς εισάγεται με το *αν*, είναι απολύτως εξαρτημένη από την απόδοση, κι έτσι ο υποθετικός λόγος είναι πιο ξεκάθαρος, με τους ρόλους της προϋπόθεσης και της συνέπειάς της διακριτούς.

Για την ακρίβεια στην (9α) δεν έχουμε τόσο υποθετικό λόγο, όπως υποστηρίζουν οι Χριστίδης & Νικηφορίδου, όσο διαδοχή δύο γεγονότων, χρονική ακολουθία (:πρώτα να έρθει και μετά θα γίνει φασαρία) ή σχέση αιτίου-αποτελέσματος (:να έρθει, με αποτέλεσμα να γίνει φασαρία). Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι η εν λόγω πρόταση βρίσκεται στα όρια ανάμεσα σε έναν κλασικό υποθετικό λόγο, όπως ο (9β), υποτακτικά διατεταγμένο, και ένα ζευγάρι ισοδύναμων προτάσεων, παρατασσόμενων, που περιγράφουν μια μελλοντική ακολουθία γεγονότων. Η διαφορά υποθετικού λόγου και ακολουθίας αιτίου-αποτελέσματος έγκειται στη διαφορά βεβαιότητας αλλά και στον τρόπο σύνδεσης των δύο επιμέρους προτάσεων (υπόταξη/παράταξη).

Η (9α), παρά το ότι παρουσιάζει κάτι πιθανό και όχι βέβαιο, γέρνει προς την ακολουθία αιτίου-αποτελέσματος και μόνο μέσω της παράφρασης θα μπορούσε να θεωρηθεί υποθετικός λόγος. Έτσι, π.χ. μπορούμε να προσθέσουμε το επίρρημα *πρώτα*, που σημαίνει το προτερόχρονο και δεν έχει θέση σε μια καθαρά υποθετική πρόταση:

- 10α. Να έρθει πρώτα, και θα γίνει μεγάλη φασαρία.
β. Αν έρθει πρώτα, θα γίνει μεγάλη φασαρία.

Με τα ρήματα στον παρατακτικό ενισχύεται η υποθετικότητα, μέσω του χρόνου και όχι λόγω του *να*, και η ανάγνωση του συντάγματος ως χρονικής ακολουθίας ή αιτίου-αποτελέσματος, αν και δεν μπλοκάρεται εντελώς, καθίσταται λιγότερο διαθέσιμη:

- 11α. Να ερχόταν τώρα, θα γινόταν μεγάλη φασαρία.
β. Αν ερχόταν τώρα, θα γινόταν μεγάλη φασαρία.
?γ. Να ερχόταν πρώτα, και θα γινόταν μεγάλη φασαρία.

Ουσιαστικά, προτάσεις σαν την (9α) είναι αμφίσημες καθώς κινούνται μεταξύ καθαρής υποθετικότητας και ακολουθίας γεγονότων. Η εισαγωγή ενός επιρρήματος σαν το *πρώτα* αίρει την αμφισημία υπέρ μιας σαφούς χρονικότητας/οριστικότητας. Αντίθετα, με τον παρατατικό αίρεται πάλι η αμφισημία υπέρ της υποθετικότητας. Αντί υποτακτικής είναι δυνατόν να έχουμε και προστακτική, για να δηλώσουμε την ακολουθία αιτίου-αποτελέσματος:

12. Έλα και θα γίνει μεγάλη φασαρία.

Σημασιολογικά έχουμε πάλι μια υποθετικοφανή κατάσταση, αλλά όχι τυπικό υποθετικό λόγο. Οι (10α) και (12) δεν απέχουν πάρα πολύ.

6. Υβριδικό για

Ας επιστρέψουμε όμως στο *για*. Έχουμε ήδη πει ότι η (8β) ισοδυναμεί με έναν υποθετικό λόγο. Μετά την ανάλυση των (9α) και (9β) θα υποστηρίξουμε ότι, ακριβέστερα, δεν πρόκειται για τυπικό υποθετικό λόγο αλλά για αυτή τη διαδοχή αιτίου-αποτελέσματος, η οποία όμως λόγω της υποτακτικής έγκλισης με την οποία εκφέρεται η πρώτη από τις δύο προτάσεις έχει έναν λιγότερο οριστικό χαρακτήρα. Ας συγκρίνουμε τώρα τις ακόλουθες προτάσεις προχωρώντας ένα βήμα πιο πέρα:

13α. Για να ερχόταν η μητέρα του!

β. Για να ερχόταν η μητέρα του, θα τον σκότωνε.

Η (13α) αποτελεί ένα ολοκληρωμένο, αυτόνομο σύνταγμα. Ποια είναι η σημασία του *για να* στην (13β); Δεν εκφράζει κάποιο σκοπό, αποτέλεσμα, αιτία, χρόνο, αναφορά ή όποια άλλη σημασία περιλαμβάνεται στο εξαντλητικό λήμμα του Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής. Εκφράζει μάλλον υπόθεση. Γιατί το τόσο κατατοπιστικό λήμμα του εν λόγω λεξικού δεν περιλαμβάνει αυτή τη σημασία του άτονου *για*; Δεν το θεωρούμε τυχαίο.

Φαίνεται ότι σε αυτές ακριβώς τις συντάξεις το *για* δεν είναι ο απόγονος του αρχαίου *διά* αλλά του *εία*. Έχουμε λοιπόν ένα συμφυρμό ανάμεσα στο δύο *για*, το τονισμένο και το άτονο: το υβρίδιο που προκύπτει κρατά από το τονισμένο στοιχείο τη σημασία και από το άτονο τη φωνολογική μορφή και τη σύνταξη. Ανάλογο υβρίδιο είναι το τονισμένο *νά* σε προτάσεις όπως *νά σου πω!*, όπου -εδώ αντίστροφα- το υβρίδιο κρατά τη σημασία του άτονου στοιχείου και παίρνει τη φωνολογική μορφή του τονισμένου. Το υβρίδιο αυτό εμφανίζεται μόνο στις φράσεις *νά σου πω*, *νά σε δω/ρωτήσω* και όχι σε άλλα πρόσωπα ή με άλλα ρήματα, άρα είναι μόνο ένας ιδιοματισμός.

Η υποθετικότητα της (13β) φαίνεται και από το γεγονός ότι ο χρόνος επιβάλλεται να είναι παρατατικός:

- 14α. Γιά να έρθει η μητέρα του!
 β. Για να έρθει η μητέρα του, θα τον σκοτώσει.

Είπαμε ότι με τον παρατατικό αίρεται η αμφισημία και καταργείται η όποια άλλη σημασία υπέρ της υποθετικότητας.

7. γιά: δεικτικό, αντωνυμικό, κλιτικό

Θεωρούμε τις (13α) και (13β) ισοδύναμες με μόνη διαφορά ότι το τονισμένο γιά της (13α) εκφράζει με δεικτικό (deictic), θα λέγαμε, τρόπο το αποτέλεσμα του να ερχόταν η μητέρα του, γι' αυτό θα χαρακτηρίσουμε το γιά, από μία άποψη, δεικτικό. Η (13α) και (13β) ισοδυναμούν και με την (15):

15. Να ερχόταν η μητέρα του (και) θα τον σκότωνε.

Εκφράζουμε μια ακολουθία γεγονότων, με σχέση αιτίου-αποτελέσματος, στο παρελθόν. Πρόκειται κυρίως, αλλά όχι απαραίτητως, για αδύνατο του πραγματικού. Παρά τη χρήση του παρατατικού, μπορεί να αναφερόμαστε σε μια μελλοντική δυνατότητα, ίσως όχι ιδιαίτερα πιθανή:

16. Να ερχόταν αύριο και θα γινόταν μεγάλη φασαρία.

Στην πρόταση (13α) η συνέπεια, το αποτέλεσμα εκφράζεται δεικτικά μέσω του τονισμένου γιά. Είναι ένα δεικτικό αποτέλεσμα, αποτέλεσμα εν σπέρματι, το οποίο συνδέεται με τη συγκεκριμένη περίπτωση και μόνο λόγω αυτής της σύνδεσης έχουμε πρόσβαση σε αυτό. Το περιεχόμενο αυτού του αποτελέσματος συμπληρώνεται από το συγκεκριμένο, μέσω της δείξης, μέσω ενός ευθέως λόγου. Μπορεί λοιπόν να σημαίνει πολλά. Και γι' αυτό η πρόταση (13α) γιά να ερχόταν η μητέρα του μπορεί να εκληφθεί ως απειλή ("να ερχόταν η μητέρα του και θα έβλεπε αυτός!") ή ως πραγματοποίηση αντίθετου αποτελέσματος ("να ερχόταν η μητέρα του, και όλα θα έπαιρναν άλλη τροπή") ή ως οποιαδήποτε άλλη σημασία προσοδευμένη στα συμφραζόμενα της περίπτωσης.

Το αποτέλεσμα αυτό κατονομάζεται στην (13β) (:θα τον σκότωνε) με συνέπεια την αποδυνάμωση του δεικτικού γιά και τη μετάπτωσή του στο άτονο υβρίδιο. Με την απώλεια του τόνου, η πρόταση δεν μπορεί πλέον να σταθεί μόνη της και το αποτέλεσμα πρέπει να κατονομασθεί. Δηλαδή ο τόνος και συνεπώς η δεικτικότητα του γιά σηκώνουν το βάρος ενός κατονομασμένου αποτελέσματος και ισοδυναμούν με αυτό -με μια πρόταση, τη δεύτερη ("θα τον σκότωνε").

Το γιά ως δεικτικό περικλείει λοιπόν ένα δεικτικά εκπεφρασμένο αποτέλεσμα, που απορρέει από το ρήμα σε υποτακτική ή προστακτική που συνοδεύει.

Μπορούμε τώρα να επεκτείνουμε την ανάλυση αυτή σχετικά με τη διαφορά των προτάσεων (8^α) και (8β) σε κάθε ζευγάρι προτάσεων με και χωρίς το δεικτικό *γιά*, παρόλο που ίσως η διαφορά μένει ανεπαίσθητη σε πολλές άλλες περιπτώσεις. Η ατροφικότητά του σε αυτές τις περιπτώσεις -η αδυναμία να δηλώσει σαφώς το αποτέλεσμα- μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι είναι απλώς εμφατικό. Είναι αλήθεια ότι δεν διακρίνεται πάντα με ευκολία αυτή η σπερματική τελική/αποτελεσματική σημασία που του αποδώσαμε. Για να σκεφτούμε όμως προτάσεις όπως οι ακόλουθες:

- 17α. Να μελετήσουμε την επικονίαση, *γιανά/ώστε* να μάθουμε πώς συμβάλλει ο αέρας στη γονιμοποίηση των εντόμων.
β. *Γιά*, να μελετήσουμε την επικονίαση, *γιανά/ώστε* να μάθουμε, πώς συμβάλλει ο αέρας στη γονιμοποίηση των εντόμων.

Η αίσθησή μας είναι ότι το αποτέλεσμα, ή ο σκοπός, που εκφράζει η δευτερεύουσα πρόταση εκφράζεται παρθενικά, χωρίς να έχει προκαταβληθεί, στη (17α), ενώ, αντίθετα, στη (17β), η εκφώνηση της τελικής/αποτελεσματικής πρότασης μας βρίσκει προετοιμασμένους ήδη χάρη στο *γιά* που έχει προταχθεί. Δεν ξεκινάμε εκείνη τη στιγμή να ακούμε το σκοπό ή το αποτέλεσμα της μελέτης της επικονίασης, αλλά έχουμε ήδη προΐδεασθεί από το δεικτικό *γιά*.

Η δευτερεύουσα πρόταση έρχεται τότε να επεξηγήσει το *γιά*, που, αν αυτή η προσέγγιση είναι στη σωστή κατεύθυνση, θα πρέπει να το φανταστούμε σαν ένα 'αντωνυμικό' στοιχείο, αντίτυπο (proform). Η (17β) θα ήταν σε αυτή την περίπτωση ανάλογη της (18):

18. Αυτό, λέει Πλάτωνας, ότι, η γνώση υπάρχει, μέσα μας.

Δεικτική αντωνυμία το *αυτό*, δεικτικό επιρρηματικό και το *γιά*. Το δεικτικό *γιά*, όπως και το δεικτικό *νά*, προτάσσεται υποχρεωτικά λόγω του δεικτικού του χαρακτήρα. Σε αντίθεση όμως με το *νά* δεν μπορεί να σταθεί μόνο του (πβ. 6β). Έχει έναν κλιτικό χαρακτήρα. Με αυτή την έννοια αντιστοιχεί στα κλιτικά στοιχεία:

19. Τον_i είδα τον Γιάννη_i.

Στην (17β) έχουμε λοιπόν ένα είδος κλιτικού αναδιπλασιασμού. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η συμπεριφορά του δεικτικού *γιά* οφείλεται σε επίδραση από τα κλιτικά και είναι μια συμπεριφορά που εγγράφεται σε ένα γλωσσικό σύστημα με κλιτικά στοιχεία και κλιτικό αναδιπλασιασμό.

Η σύνδεση, και συναναφορά, του *γιά* με τη δευτερεύουσα πρόταση που ακολουθεί επιβεβαιώνεται από τη σύγκριση της (20α) με την (20β):

20α. Γιά_i να μελετήσουμε την επικοινωνία, για_i να μάθουμε_i πώς ο αέρας συμβάλλει στη γονιμοποίηση των εντόμων.

β. Άντε, να μελετήσουμε την επικοινωνία, για να μάθουμε πώς ο αέρας συμβάλλει στη γονιμοποίηση των εντόμων.

Το γιά μας δίνει την εντύπωση ότι συνδέεται με σχέση συναναφοράς με τη δευτερεύουσα πρόταση, κάτι που δεν ισχύει με το άντε, απλό προτροπικό/εμφατικό. Είναι ψευδαίσθηση λόγω της ομοηχίας των δύο για; Αμφίβολο, κατά τη γνώμη μας, γιατί την ίδια αίσθηση αποκομίζουμε και εν τη απουσία του δευτερου για:

21α. Γιά_i να ζούσε ο πατέρας σου και θα σου έδειχνε αυτός!_i.

β. Άντε να ζούσε ο πατέρας σου και θα σου έδειχνε αυτός!.

Η εντύπωσή μας είναι πάλι ότι η δεύτερη πρόταση *θα σου έδειχνε αυτός* αποτελεί επεξήγηση του γιά, δηλαδή κατονομασμό και διασάφηση της απειλής που συνεπάγεται έτσι κι αλλιώς η παρουσία του δεικτικού γιά. Αντίθετα, το άντε είναι αρκετά πιο απομακρυσμένο από την πρόταση *θα σου έδειχνε* και η παρουσία του είναι μικρότερης σημασίας και σε κάθε περίπτωση δεν έχουμε σχέση συναναφοράς.

Ας δούμε τώρα αν αυτά ισχύουν και με την προστακτική:

22α. Φίλησέ την!

β. Γιά φίλησέ την!

Οι συνεπαγωγές είναι πάλι πολύ διαφορετικές, όπως και στην περίπτωση της υποτακτικής (πβ. 8α, 8β): η πρώτη πρόταση είναι απλώς μια προτροπή ή προσταγή. Η δεύτερη είναι πολλά παραπάνω. Έχουμε πάλι αυτό που χαρακτηρίσαμε δεικτικό, εν σπέρματι αποτέλεσμα: "φίλησέ την ώστε...". Η ακριβής ερμηνεία μένει να συμπληρωθεί από την περίσταση της επικοινωνίας. Πιθανά σενάρια: "φίλησέ την ώστε να γευτείς το σάλιο της" (πρόσκληση) "φίλησέ την ώστε να μολυνθείς από τις αρρώστιες της" (απειλή) "φίλησέ την ώστε να αποδείξεις ότι το τόλμησες" (πρόκληση) κ.λπ. Αν συγκρίνουμε με ένα καθαρό προτροπικό, εμφατικό, βλέπουμε πάλι ότι αυτές οι σημασίες χάνονται:

23α. Φίλησέ την!

β. Άντε φίλησέ την!

Η (23β) σημαίνει κυρίως *πήγαινε φίλησέ την* και δεν έχει, παρά μόνο ίσως σε ελάχιστο βαθμό και λόγω αναλογίας με το γιά όλες τις υπόλοιπες συνδηλώσεις. Ισχύουν λοιπόν και με την προστακτική τα περί δεικτικού, αντωνυμικού/κλιτικού γιά. Μπορούμε να προσθέσουμε ότι είναι, από πραγματολογική

άποψη, ένας προσλεκτικός ενδείκτης, που συνδέεται με ποικίλες γλωσσικές πράξεις (π.χ. απειλή).

8. Δύο σημειώσεις για την κατανομή

Το *γιά* συντάσσεται με οποιοδήποτε ρηματικό μόρφωμα υπό τον όρο ότι αυτό συνοδεύεται από το υποτακτικό *να*. Έτσι, το βρίσκουμε με κάθε χρόνο και υποτακτική έγκλιση και βέβαια με την προστακτική:

- 24α. *γιά να φύγω/φεύγω!*
β. *γιά να έχω/είχα φύγει!*

Η μόνη οριστική, ιδιωματική, είναι με το *πάμε* στη φράση *γιά πάμε!*, που θα πρέπει να εκλάβουμε ως ιδιωματισμό, αφού περιορίζεται στο συγκεκριμένο πρόσωπο, χρόνο και ρήμα.

Ένας ενδιαφέρων περιορισμός στην κατανομή είναι ο αόριστος: το *γιά* δεν συντάσσεται με αόριστο, ούτε όταν αυτός συνοδεύεται από το *να*:

25. **γιά να έφυγα!*

Το *να* με αόριστο εκφράζει μόνο απορία για κάτι που συνέβη στο παρελθόν (*να έφυγε;*) και όχι ευχή, έστω απραγματοποίητη στο παρελθόν, όπως ο υπερσυντέλικος (*να είχε φύγει!*). Φαίνεται λοιπόν ότι το *γιά* συνδέεται, όπως είπαμε, οργανικά με την ευχή και το υποθετικό σύμπαν που αυτή συνεπάγεται και, εφόσον ο αόριστος, ο *κατ' εξοχήν* χρόνος του πραγματικού, δεν την εκφράζει σε καμία περίπτωση, αποκλείεται από τις πιθανότητες συνεμφάνισης με το *γιά*.

9. Η διαδικασία της περιχαράκωσης

Μέχρι εδώ προσπαθήσαμε να περιγράψουμε τα φωνολογικά, συντακτικά και σημασιολογικά χαρακτηριστικά του *γιά*. Καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι είναι ένας 'σπερματικός' προσδιορισμός, αποτελεσματικός ή τελικός, κάτι ανάλογο με το *ειδεμή*, μια σπερματική πρόταση: τόσο το *γιά* όσο και το *ειδεμή* δεν κατονομάζουν το αποτέλεσμα και την υπόθεση αντίστοιχα. Υποθέσαμε ότι βρίσκεται σε σχέση συναναφοράς με μια αποτελεσματική ή τελική πρόταση, παρούσα ή εννοούμενη, όπως οι κλιτικές ή οι δεικτικές αντωνυμίες με τις ονομαστικές φράσεις (στην περίπτωση του κλιτικού αναδιπλασιασμού ή της επεξήγησης):

- Γιά ... για: Γιά να μελετήσουμε για να μάθουμε.

Αυτό... ΠΡΟΤΑΣΗ	Αυτό λέει ο Πλάτων ότι η γνώση υπάρχει μέσα μας.
Τον ... ΟΦ	Τον είδα τον Γιάννη.
Αυτό ... ΠΡΟΤΑΣΗ	Αυτό είπε ότι το κάπνισμα βλάπτει την υγεία.

Χρησιμοποιήσαμε αδιάκριτα τους όρους 'αποτελεσματικό' και 'τελικό', παρόλο που αυτοί διαφέρουν σαφώς (το αποτέλεσμα είναι εξωτερικό ως προς την πρόθεση, ανεξάρτητο, και ακολουθεί, ενώ ο σκοπός περιλαμβάνει την πρόθεση και προηγείται), όμως θεωρούμε ότι και το δεικτικό *γιά*, όπως και το άτονο, καλύπτει αμφοτέρως τις περιοχές.

Ο συσχετισμός του δεικτικού *γιά* με το τελικό *για*, δηλαδή ο συσχετισμός του με την έννοια του σκοπού, νομιμοποιείται λογικά και από τη σχέση κίνησης και σκοπιμότητας. Αυτά τα δύο πάνε μαζί. Έτσι, πολύ συχνά ρήματα κίνησης σημαντικά συντάσσονται με προσδιορισμούς κατεύθυνσης ή τελικές προτάσεις (στα αρχαία ελληνικά με απαρέμματα του σκοπού). Στην προκειμένη περίπτωση την κίνηση εκφράζει η έγκλιση: η υποτακτική της επιθυμίας αλλά κυρίως η προτροπική προστακτική ενέχουν το στοιχείο αυτό της κίνησης ή της πρόσκλησης, της προτροπής για κίνηση. Έτσι, ένα τελικό στοιχείο δίπλα σε αυτές τις εγκλίσεις φαίνεται απολύτως νομιμοποιημένο από λογική άποψη.

Δεν θέλουμε να παραγνωρίσουμε τη διαφορετική ετυμολογία του από το άτονο *για*, η οποία θα αποτελούσε επιχείρημα εναντίον της ανάλυσής μας, αλλά καθώς τα *διά* και *εία* δεν απέχουν πολύ σημασιολογικά, όπως είπαμε, θεωρούμε ότι τα στοιχεία αναδιατάσσονται μέσα στο σύστημα κατά τη συγχρονία και είναι δυνατόν, με μετανάλυση και παρετυμολογία, η πολυσημία, ή ίσως και η ομωνυμία, να καταλήξει σε ταυτοσημία, αν υπάρχουν οι απαιτούμενες συνθήκες. Έτσι, ακολουθώντας τους Χριστίδη & Νικηφορίδου, θεωρήσαμε ότι τα δύο *για* συνδέονται.

Την περιγραφή της πολυσημίας έχουμε προτείνει (1992) και για το άρθρο και τα κλιτικά στα νέα ελληνικά: και εκεί από παράλληλους, αλλά σημασιολογικά συναφείς δρόμους, καταλήξαμε στα νέα ελληνικά σε μορφολογική, ίσως και κατηγορική, ταυτότητα.

Επιλογικά θα θέλαμε να θίξουμε και μερικές ακόμη περιπτώσεις του φαινομένου που θα μπορούσαμε μεταφορικά να χαρακτηρίσουμε περιχαράκωση, δηλαδή θραύση της συνέχειας, της 'μεταβατικότητας' με μια γενική έννοια, αυτονόμηση από τα συμφραζόμενα και παράταξη.

26. Ο Γιάννης είναι ό μαθητής.

Το άρθρο, από κλιτικό, αποκτά φωνολογική αυτονομία, 'υψώνει τείχη', μπορούμε να πούμε, απέναντι στο ουσιαστικό, του οποίου ήταν φωνολογικό προσάρτημα, αναγκά τη σημασία του με συνέπεια να γεννά και νέες σημασίες. Με το φαινόμενο αυτό, δάνειο μάλλον από τα αγγλικά, το άρθρο, μια λειτουργική λέξη, τετριμμένη και πολύ κοινή, γι' αυτό πληθωρισμένη μέσα στην πολυχρησία της, διεκδικεί την προσοχή, επιχειρεί να υπενθυμίσει τη σημασία της. Τι

σημαίνει η φράση *ο μαθητής*; Ο κατ' εξοχήν μαθητής και ό,τι αυτό συνεπάγεται (τυπικός, καλός, επεισοδιακός, ιδιαίτερος κ.λπ.). Δεν θα θέλαμε να μπούμε στη συζήτηση της σημασιολογίας του άρθρου, αλλά μόνο να το αναφέρουμε ως μια περίπτωση περιχαράκωσης ανάλογη με του *γιά*.

Μια δεύτερη παρόμοια περίπτωση αυτονόμησης από τα συμφραζόμενα, δίχως φωνολογική επίταση αυτή τη φορά, μια και το δεικτικό *αυτοί* είναι ήδη το-νισμένο, μας δίνει η αμφισημία της ακόλουθης πρότασης:

27. Αυτοί οι Έλληνες είναι αδιόρθωτοι.

Την αμφισημία της δομής αυτής έχω σχολιάσει σε άλλο κείμενο (Καρανάσιος 2003). Αρκούμαι εδώ να πω ότι σχηματικά η (27) μπορεί να ερμηνευτεί ως εξής:

- 28α. Αυτοί -οι-Έλληνες: (π.χ. ο Γιάννης και η Μαρία)
β. Αυτοί //οι Έλληνες (: γενικά όλοι)

Η συνέχεια, ή 'μεταβατικότητα', θα σήμαινε ότι το δεικτικό επίθετο επιδρά πάνω στο έναρθρο ουσιαστικό και το ποσοτικοποιεί, κατά μία έννοια. Αντίθετα, στην (28β), η αντωνυμία παραμένει περιχαρακωμένη και το ουσιαστικό μη υποκείμενο σε ποσοτικοποίηση, με γενολογική (generic) σημασία.

Οι κλιτικές αντωνυμίες, αν ισχύει ότι έχουν το ίδιο στάτους με τα άρθρα λόγω της μορφολογικής ταυτότητας όπως έχω υποθέσει παλαιότερα (1992), είναι πιο περιχαρακωμένα στοιχεία από τα άρθρα.

29. Τα διαβάξει τα βιβλία τους.

Τα δεύτερα μας μεταφέρουν άμεσα στο ουσιαστικό που τα συνοδεύει, το επιλέγουν, το κατονομάζουν, τα πρώτα το κρατούν ακατονόμαστο, παρόλο που είναι βέβαια παρόν, και εμφανίζεται ανεξάρτητα μόνο στην περίπτωση του αναδιπλασιασμού.

Μια τέταρτη περίπτωση περιχαράκωσης είναι το ψευδοαμετάβατο ρήμα, ιδίως όταν συνοδεύεται από ουσιαστικό με επιρρηματική σημασία:

Δεν ξέχασε εκείνο το βράδυ.

Πρόκειται πάλι για μια περίπτωση δομικής αμφισημίας, με το ονοματικό σύνολο να λειτουργεί είτε ως αντικείμενο είτε ως χρονικό επίρρημα:

- 31α. Δεν ξέχασε - εκείνο το βράδυ. (αντικείμενο)
β. Δεν ξέχασε // εκείνο το βράδυ. (επίρρημα)

Στην περίπτωση της περιχαράκωσης το ρήμα εμπεριέχει το αντικείμενό του (υπάρχει πάντα κάτι που δεν ξέχασε), μόνο που το τελευταίο, πάλι, δεν κατο-

νομάζεται, ακριβώς όπως συμβαίνει με το δεικτικό *γιά*, που εμπεριέχει το αποτέλεσμα, το οποίο όμως μπορεί να παραμένει ακατονόμαστο, αν δεν υπάρχει συναναφορά με πρόταση. Το αντικείμενο σε αυτή την περίπτωση το εγκολλώνεται το ρήμα.

Τέλος, μπορούμε να θεωρήσουμε τον τονισμό του *νά* ως αποτέλεσμα μιας ακόμη περιχαράκωσης: το *νά* ανακτά τη δεικτική και τοπική σημασία του. Ο τονισμός του, που το περιχαράκώνει και το αυτονομεί από τα επόμενα γίνεται αίτιος να ανακαλέσουμε την αρχική σημασία του. Με τη σημασία αυτή είναι σε θέση να νομιμοποιεί ένα όρισμα σε ονομαστική (*νά ο Γιάννης!*).

Γιώργος Καρανάσιος
e-mail:karanasg@otenet.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Christidis, A.-Ph. & Nikiforidou, K. 1994: "Structural and cross-linguistic regularities in the history of three particles". Στο I. Philippaki -Warburton, K. Nikolaidis & N. Sifianu (εκδ.), *Themes in Greek Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 169-176.
- Θαβώρης, Α. 1979. "Η φράση "και τώρα είδα πού φθάνω" των Προδρομικών Ποιημάτων και το νεοελληνικό μόριο "για"". Στο *Αφιέρωμα στον Καθηγητή Λίνο Πολίτη*, 9-23. Θεσσαλονίκη.
- Joseph, B. & Philippaki-Warburton, I. 1987: *Modern Greek*. London: Croom Helm.
- Καρανάσιος, Γ. 2003. "Δεικτικά: επίθετα ή αντωνυμίες;". *Γλώσσα* 57, 32-40.
- Karanassios, G. 1992: *Syntaxe comparée du groupe nominal en grec moderne et dans d'autres langues*. Διδ. διατριβή, Université Paris VIII.
- Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* 1998. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη.
- Liddell, H. G. & Scott, R. 1996: *Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.
- Schmidt, T. R. 1939/1967 (επανέκδοση): *Stoicorum Grammatica*. Amsterdam: Hakkert.
- Τζάοτζανος, Α. 1963. *Νεοελληνική Σύνταξη της Κοινής Δημοτικής* (2 τόμ.). Αθήνα.
- Χριστίδης, Α.-Φ. 2002: *Όψεις της γλώσσας*. Αθήνα: Νήσος.